

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ORTODOKS HİRİSTİYANLIKTAKİ PATRİKLİKLER

Dr. Münir YILDIRIM

Günümüzde Hıristiyanlığı temsil eden büyük kiliselerden biri de Ortodoks Kilisesidir. Bu kilise, Hıristiyan dünyasında üç önemli kilise merkezinden birini teşkil etmektedir. Ortodoks Kilisesi, Doğu Avrupa, Ortadoğu, Afrika ve Rusya topraklarında nüfus bulan, Doğu Hıristiyanlarının mensup olduğu bir kilise görünümündedir. Ortodoks Kilisesi, ilk dönem Hıristiyan Grek geleneği ve Bizans kültür mirasıyla Hıristiyan Kiliseleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ortodoks Hıristiyanlık, Hıristiyan dini literatüründe ilk yedi ekümenik konsil kararlarını kabul eden, bunun yanında 1054'te Roma'dan ayrılan, Katolik, Protestan ve Eski Doğu Kiliseleri dışındaki Hıristiyanları ifade etmektedir.¹

Ortodoks kavramı, sözlük anlamı itibarıyla “Doğru İnanç”, “Doğru Tapınma” demektir.² Bu bağlamda Ortodoks tabiri, İsa'nın kutsal bedenini teşkil eden kiliseye doğru imanı, doğru ibadeti ve gerçek öğretiyi karşılamaktadır.³ “Ortho”, doğru, hakiki, gerçek anlamına gelirken, “Doxa”, inanmak, savunmak manasına

---

¹ Ömer Faruk Harman, “Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlık”, *Dinler Tarihi Araştırmaları III*, Ankara 2002, 188-191; Joseph Hromadka, “Doğu Ortodoksluğu”, Çev. Günay Tümer, *AÜİFD*, Ankara 1969, C: XVII, 241-242; ayrıca bkz, Leonidas Contos, “The Term of Orthodox”, <http://www.goarch.org/en/ourfaith/articles/article7051.asp>

² Timothy Ware, *The Orthodox Church*, London 1964, 8.

³ Sergius Bulgakov, *The Orthodox Church*, London 1935, 9.

gelmektedir.⁴ Ortodoks Kilisesi tarafından kabul edilen teoloji; I. İznik (M.S. 325) ve I. İstanbul (M.S. 381) Konsillerinin kararlarından oluşan, ilk yedi genel konsilde belirlenen iman esaslarıdır. Bu konsillerin değişmez dogmaları ve bu dönemden sonra gelişen dini formlar, ana hatlarıyla Ortodoks Kilisesinin teolojik temellerini oluşturmuştur.⁵

Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlığın belli başlı kiliselerini şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

1. İstanbul Genel Patrikliği: Bu gruba Girit, Finlandiya ve Yunan Kiliseleri dahil olmaktadır.

2. İskenderiye Patrikliği: Kenya, Uganda, Tanzanya Kiliseleri.

3. Antakya ve Kudüs Patrikliği.

4. Moskova Patrikliği.

5. Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan Ortodoks Patriklikleri.

6. Başpiskoposlukla yönetilen Rum Ortodoks Kilisesi.

7. Katolikoslukla yönetilen Gürcü Kilisesi.

8. Başpiskoposlukla yönetilen Kıbrıs, Arnavutluk, Polonya ve Çekoslovakya Kiliseleri.⁶

Günümüz Ortodoks Kiliseleri yapısal özellikleri açısından da şu şekilde tasnif edilebilmektedir:

1. Kadim dört Patrikliği temsil eden ve günümüzde de bu özelliklerini koruyan İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs Kiliseleri. Bu kiliselerin tamamı Apostolik olduklarını iddia etmektedir.

---

⁴ Constantine Cavarinos, *Orthodox Christian Terminology*, Massachusetts 1994, 10; Nafpaktos Hierotheos, *The Mind of The Orthodox Church*, (Translated by Esther Williams), Hellas 1998, 69.

⁵ Bulgakov, 119.

⁶ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ankara 1995, 120-121.

2. Kendi bağımsız yapılarıyla yönetilen üç eski kilise olan Kıbrıs, Gürcistan ve Sina Kiliseleri.

3. Rusya, Romanya, Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya Kiliselerinden oluşan beş büyük milli kilise.

4. Ortodoks nüfusun azınlıkta kaldığı bölgelerdeki kiliseler. Bunlar; Polonya, Arnavutluk, Çekoslovakya, Litvanya, Estonya ve Finlandiya Kiliseleri.

5. Misyonerler veya diasporadaki Ortodoks nüfus tarafından kurulan kiliseler. Japonya, Çin, Kuzey ve Güney Amerika, Avustralya ve Batı Avrupa'daki Ortodoks Kiliseler.⁷

Bunlardan beşi, İstanbul Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, Moskova Patrikliği, İskenderiye Patrikliği, Antakya Patrikliği ve Kudüs Ortodoks Patrikhanesi tarihi misyonu ve hitap ettiği kitleler açısından önem arz etmektedir. Bunların içerisinde Moskova dışındakiler kadim Patriklikler olarak isimlendirilmekte ve Ortodoks dünyasında büyük ölçüde manevi üstünlüklerini korumaktadır. Her ne kadar Moskova Kilisesi diğerleri gibi kadim patriklik olmasa da, kendilerini "Üçüncü Roma" olarak görmeleri ve günümüzde en kalabalık Ortodoks nüfusa sahip olmalarından dolayı kadim patriklikler kategorisinde ele alınması uygun görülmüştür. Bu açıdan biz de bu çalışmamızda söz konusu patriklikler hakkında bilgi vermeyi hedeflemekteyiz.

1) İstanbul Fener Rum Patrikliği

İstanbul Fener Rum Ortodoks Patrikliğinin tarihi kökleri, İstanbul Kilisesine dayanmaktadır. Patrikhane, Bizans İmparatoru Konstantin'in İmparatorluğun başkentini Roma'dan İstanbul'a taşımasıyla birlikte tarihi misyonunu üstlenmiştir. İlk Ekümenik konsil olan 325 I. İznik Konsilinde Apostolik Kiliseler arasında yer almayan İstanbul Kilisesi, 451 Kadıköy Konsilinden itibaren İmparatorluğun

---

⁷ Nicolas Zernov, *The Church of Eastern Christians*, London 1942, 16-17.

başkenti olması gerekçesiyle, Apostoliklik ve Patriklik statüsüne çıkarılmış, Roma'dan sonra Hıristiyan Kiliseleri içerisinde ikinci konuma getirilmiştir.⁸

Fener Rum Patrikhanesi çeşitli isimlerle anılmaktadır. Bunlar; "Rum Patrikhanesi", "İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi", "Fener Patrikhanesi", "İstanbul Rum Patrikhanesi", "Fener Rum Patrikhanesi", "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi"dir.⁹ Ancak burada literatürde yaygın olarak kullanılan "Fener Patrikhanesi" şeklindeki adlandırma tercih edilmiştir.

Türk hakimiyetine geçmesiyle birlikte Fener Patrikhanesi Ortodoks dünyası üzerindeki eşitler arasında birinci konumunu devam ettirmişse de Bizans dönemindeki seviyesini sürdürememiştir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, Ortodoks dünya üzerinde yeni bir gücü, Ortodoks nüfusun yeni bir hamisini ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmelerle Fener Patrikhanesi, karşısında Ortodoksluğun yeni bir adresini, üçüncü Roma olarak nitelendirilen, merkezi Moskova Patrikliği olan Rus Kilisesini bulmuştur.¹⁰

Fener Patrikhanesinin modern dönemini, Avrupa'daki Fransız İhtilalinin ateşlediği bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıktığı dönem ile başlatabiliriz. Bu dönemle birlikte Fener Patrikhanesine bağlı olan Ortodoks Kiliseler, milli bir kilise olduklarını ilan ederek bağımsız ya da yarı bağımsız kiliseler haline gelmiştir. Bu kiliselerin ana kilise konumundaki Fener Patrikliğinden ayrılmasının nedeni, dini

---

⁸ Bkz. Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesinin Ökumeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453)*, İzmir 2000, 32-39; Yorgo Benlisoy-Elçin Macar, *Fener Patrikhanesi*, Ankara 1996, 19; İstanbul Kilisesi ve Bizans Devleti hakkında daha fazla bilgi için bkz. Münir Yıldırım, *Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2003, 27-34.

⁹ Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul 2001, XI.

¹⁰ Fener Patrikhanesinin bu dönemlerdeki yapısı ve faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Steven Runciman, *The Great Church in Captivity A Study of The Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*, Cambridge 1992; Theodore H. Papadopoulos, *Studies and Documents Relating to the History of the Greek Church and People Under Turkish Domination*, Bruselles 1990; Charles A. Frazee, *Catholics and Sultans: The Church and The Ottoman Empire, 1453-1923*, Cambridge 1983; Timothy Ware, *Eustratios Argenti: A Study of the Greek Church Under Turkish Rule*, Oxford 1964.

ihtilaflar ya da kendi aralarında toplanan yerel konsiller değil, tamamen siyasi tercihlerdir.

XIX. yüzyılda Avrupa'da yaşanan siyasal gelişmeler, Fener Patrikhanesinin bağlı bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu ile ciddi sıkıntılar yaşamasına yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile Patrikhane arasındaki gerilimin doruk noktasını, Yunan İsyanının yaşandığı yıllarda ulaştığı zikredilmiştir. Yunan bağımsızlık savaşının yapıldığı dönemlerde, Fener Patrikhanesinin bizzat bu olayları kışkırttığı ve açıkça destek verdiği ifade edilmiştir.¹¹ Yunan isyanı nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu ile sorunlar yaşayan Patrikhane, XX. yüzyılın başlarında da hem Osmanlı İmparatorluğu hem de yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile aynı problemleri yaşamaya devam etmiştir.¹²

I. Dünya Savaşı sonrası ve Kurtuluş Savaşının yapıldığı dönemlerde Fener Patrikhanesi, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin ciddi problemlerinden biri haline gelmiştir. Türk kamuoyunda oluşan büyük tepki Lozan görüşmelerine de yansımış, bu da Türkiye ile Yunanistan arasında bir takım anlaşmaların yapılmasına yol açmıştır.¹³ Yunan bağımsızlık savaşının yapıldığı dönemlerde Fener Patrikliği, bağımsız bir Yunan Devletinin kurulması için büyük çaba sarf etmiş, bu kez de roller tersine dönmüş, Yunan Devleti Kurtuluş savaşı döneminde Türkiye Cumhuriyetine karşı Fener Patrikhanesini koruma görevini üstlenmiştir.

Cumhuriyet döneminde Fener Patrikhanesi ve Türkiye ilişkileri, Yunanistan-Türkiye arasındaki dış politikaya göre şekillenmiştir. İki ülke arasında Kıbrıs meselesinin patlak vermesiyle birlikte Patrikhane ile olan problemler artmaya

---

¹¹ Bkz. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul 1996, 166-184, 211-218.

¹² Fener Patrikhanesinin XX. Yüzyılın başlarında ve Cumhuriyet dönemindeki faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul 1996; Ali Karakurt, *Fener Patrikhanesinin İyüzü*, İstanbul 1955; Adnan Sofuoğlu, *Fener Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul 1996; Yorgo Benlisoy-Elçin Macar, *Fener Patrikhanesi*, Ankara 1996; Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri(1908-1923)*, İstanbul 2000.

¹³ Bu Anlaşmaların içerikleri ve detayları için bkz. Bülent Atalay, *Fener Rum Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri*, 197-231.

başlamış, Patrikhanenin uluslararası platformlarda “Ekümeniklik” çabalarının da buna eklenmesi gerginliği günümüze kadar taşımıştır.¹⁴

Günümüzde İstanbul Balat’ta bulunan Fener Patrikhanesi Patrikliği, Sen Sinod tarafından yönetilmekte ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinde bulunan on iki metropolitlikten oluşmaktadır. “Fener Rum Ortodoks Patrikliğinin” ve Rum Ortodokslarına göre “Fener Patriğinin” resmi ünvanı “İstanbul ve yeni Roma Başpiskoposu ve Ekümenik Patriktir”.¹⁵ Bugünkü Patriklik mevkiinde 1991’de seçilen Bartholomeos’un bulunduğu Fener Patrikhanesinin Sen Sinod’u, Türkiye sınırlarında bulunan bu on iki metropolitliklerden meydana gelmektedir.¹⁶

Patrik, Türkiye Cumhuriyetinin Rum Patrikliği Nizamı ve 6 Aralık 1923 tarihli İstanbul Valiliği tezkeresine dayanan bir prosedür içerisinde Sen Sinod tarafından seçilmektedir. Sen Sinod, patrik aday listesini İstanbul Valiliğine sunmakta ve bu adaylardan da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde metropolit olma şartı aranmaktadır. Valilikten gelen adaylar Sen Sinod’a sunulmakta ve Sen Sinod bunlar arasından birini Patrik olarak seçmektedir. Fener Patrikhanesinde işler komisyonlarca yürütülmekte, her komisyonun başında bir metropolit bulunmaktadır. Bununla birlikte, ilgilendikleri konulara göre kilise teşkilatından olmayan laik kesimden de üye bulunabilmektedir.¹⁷

Fener Patrikhanesinin yetki alanında yukarıda sayılan metropolitliklerle birlikte Yunanistan sınırlarında bulunan Yunan Kilisesinden bağımsız Aynaroz Adası, Girit Kilisesi, On İki Ada Kilisesi de yer almaktadır. Patriklik, Türkiye ve Yunanistan dışında birçok diaspora metropolitliğine de sahiptir. Amerika Birleşik

---

¹⁴ Bkz. Şahin, 285-294.

¹⁵ Ronald Roberson, *The Eastern Christian Churches*, Roma 1990, 22-23; Benlisoy-Macar, 59;

¹⁶ Bu metropolitlikler şunlardan oluşmaktadır: Hrisostomos; Efes Metropoliti, İoakim; Kadıköy Metropoliti, İeronimos; Maçka Metropoliti, Fotios; Gökçeada ve Bozcaada Metropoliti, Simeon; Adalar Metropoliti, Gavriil; Şebinkarahisar Metropoliti, Evangelos; Perge Metropoliti, Kallinikos; Listra Metropoliti, Konstantinos; Terkos Metropoliti, Athanasios; Aydın Metropoliti, Yermanos; Tranupoli Metropoliti, Meliton; Alaşehir Metropoliti. (Benlisoy-Macar, 59).

¹⁷ Benlisoy-Macar, 60.

Devletleri, Büyük Britanya, Kanada, Avustralya, Yeni Zellanda ve Güney Amerika metropolitlikleri yönetim ve organizasyon olarak Fener Patrikhanesine bağlı kiliselerdir.¹⁸ Bu metropolitliklerin yanında bir çok papaz okulları ve din eğitimi veren kuruluşlar da bulunmaktadır. Bunlar; Türkiye sınırlarında şu an kapalı olan Heybeli Ada Ruhban Okulu, Yunanistan'da Patmos Papaz Okulu, Selanik Patristik Enstitüsü, Girit Ortodoks Akademisi ve İsviçre Chambesy Ortodoks Merkezi Patrikhanenin idaresi altındaki eğitim kuruluşlarıdır.¹⁹ Patrikhane, papaz ihtiyaçlarını bu eğitim kuruluşlarından karşılamaktadır.

2) Moskova Patrikliği

Moskova Patrikliğinin günümüzdeki haline gelişi Aziz Andreas'ın M.S. 988'de Kiev Prensi Vladimir'i vaftiz etmesi ile başlamıştır. 1448 yılına kadar İstanbul'dan atanan piskoposlar tarafından yönetilen kilisenin, bu tarihten itibaren otosefal bir yapıya kavuştuğu ifade edilmektedir.²⁰ Prens Vladimir'in kendisine en uygun dini bulması için çeşitli bölgelere elçiler gönderdiği, bu elçilerin geri dönmesiyle birlikte en uygun olarak Greklerin inancı olan Ortodoks mezhebinde karar kıldığı şeklinde rivayetler de bulunmaktadır.²¹ Başlangıçta Kiev'de kurulan Patriklik, Moğol istilasıyla birlikte yeni Hıristiyan olan toplulukların kuzeye doğru hareketlenmesi sonucunda Moskova etrafında yerleşim kurmuştur. Bu yerleşim neticesinde bugünkü Moskova Patrikliği meydana gelmiştir.²²

İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesi ile birlikte Ruslar da Moğol hakimiyetinden kurtulmuş ve bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Hıristiyanlığın birinci önemli merkezi Roma'nın siyasi ve dini sebeplerle diğer Hıristiyan toplumlarca tanınmaması, İkinci Roma olarak isimlendirilen İstanbul'un da Türkler tarafından fethedilmesi, Moskova Patrikliğine üçüncü Roma denilmesi fırsatını doğur-

¹⁸ Roberson, 23.

¹⁹ Roberson, 23.

²⁰ Bkz. Nicolas Zernov, *The Russians and Their Church*, New York 1978, 5; John Meyendorff, *The Orthodox*, New York 1966, 17; Roberson, 29.

²¹ Bkz. Roberson, 29.

²² Meyendorff, 17; Roberson, 29.

muştur. Moskova'nın üçüncü Roma olarak kendisini ilan etmesi, dinsel alanda Ortodoksluğun yeni hamisi biçimindeki kanaatlerin oluşmasına yol açmış, bu tavır Rus Kilisesinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.²³ Ortodoks Kilisesinin içerisine düşmüş olduğu ruh halini ve Moskova'nın üçüncü ve son Roma olduğunu anlatan bir mektup Ortodoks Rus piskoposları tarafından Rus Çarı III. Basil'e gönderilmiş, bu mektupta Apostolik geleneği temsil eden, Hıristiyan birliğinin sembolü olan ilk iki Roma'nın artık olmadığı, üçüncü ve son Roma olan Moskova'ya sahip çıkılması gerektiği vurgulanmıştır.²⁴

Moskova Patrikliği, XVII. yüzyılda Patrik Nikon vasıtasıyla bazı reformlar yapılmış, bu reformlarda Ortodoks Kilisesinin orijinal modeli takip edilmeye çalışılmıştır. Bu reformlarla birlikte Rus geleneklerine bağlı kalmakta ısrar eden gruplar ortaya çıkmış ve bunlar gelenekçiler şeklinde adlandırılmıştır.²⁵ Patrik Nikon'un reform çabaları ve orijinal Ortodoksluğa bağlı kalma teşebbüsü fazla uzun ömürlü olmamış, Nikon Rus Çar'ı tarafından görevinden alınarak sürgüne gönderilmiştir.²⁶

Moskova Patrikliği etrafında gelişme gösteren Rus Ortodoksluğu, Bizans Ortodoksluğunun bir versiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu durum, ne Roma Katolikliğine, ne de reforme edilmiş Batılı kiliselerin Hıristiyan anlayışına benzemiştir.²⁷ Bundan dolayı Rus Kilisesinin ortaya çıkışı, yapısal özellikler ve organizasyon yönünden Bizans Kilisesinin bir uzantısı sayılmaktadır.²⁸

İstanbul Patrikliğinin katkılarıyla 1589'da Patrikliğe yükseltilen Moskova Kilisesi, Büyük Petro tarafından etkisiz hale getirilmiş ve devlet denetiminde yeni bir Sen Sinod kurulmuştur.²⁹ Rusya'daki 1917 Komünist Devriminden kısa bir süre

---

²³ Zernov, *The Russians...*, 48-49; Ware, 103.

²⁴ Bkz. Ware, 103.

²⁵ Bkz. Roberson, 30.

²⁶ Ware, 113-114.

²⁷ Zernov, *The Russians...*, 4.

²⁸ Bkz. Zernov, *The Russians...*, 13; Hromadka, 240.

²⁹ Bkz. Meyendorff, 18.

önce Patriklik yeniden kurulmuş, fakat ihtilalin baskısıyla fazla gelişme gösterememiştir.³⁰ Komünist baskı, Rus Kilisesine tabi olan Ortodokslar üzerinde uzun yıllar etkisini sürdürmüştür, Ortodoks Rusların kendi aralarındaki ilişkilerle birlikte, onların dış dünya ile olan bağlantılarının ağırlaşmasına da yol açmıştır. Bu baskının sonucunda pek çok Ortodoks Rus ve kilise teşkilatına mensup piskopos komünistler tarafından katledilmiştir.³¹

Ortodoks Ruslar üzerindeki baskılar, onları sığınmacı olarak Avrupa ve Amerika'da inançlarını devam ettirme yollarını aramaya sevk etmiş ancak bunlar diasporada da Batının seküler meydan okumasıyla karşı karşıya kalmışlardır.³² Bu dönemle birlikte diasporada, özellikle Amerika'daki Rus Kilisesi büyük bir atılım yaparak karşı kiliseyi kurmuş, geçici özerklik ilan etmiştir. Bu özerklik Moskova tarafından ancak 1970'de tanınmış, komünist yönetim kilise üzerindeki baskılarını hafifletmeye başlamıştır.³³

II. Dünya savaşının devam ettiği yıllar, Rus Kilisesinin komünist yönetimin baskılarından kurtulduğu bir dönem olarak kabul edilmiştir. Bu süreçte Rus Kilisesi tekrar organize olmaya başlamış, Ortodoks halk kiliselerinde topluca evharistiya ayini ve diğer kutsal günlerdeki ibadetlerini yapmıştır. İhtilal ile birlikte yıkılan, yağmalanan kiliseler ve dini kurumlar yeniden yapılmaya, onarılmaya, açılmaya çalışılmıştır. Komünist yönetim ile Rus Kilisesi arasında resmi görüşmeler başlamış ve Moskova Patrikliğinin dinsel öneminin tekrar sağlanmasına gidilmiştir.³⁴

Rus Ortodoks Kilisesi, inanç, ibadet ve kutsal gelenek konusunda diğer Ortodoks Kiliselerle aynı düşünceyi paylaşmaktadır. Hıristiyan dininin iman esaslarını oluşturan Tanrı, İsa, Kutsal Ruh gibi temel esaslarda ilk ekümenik konsillerin

---

³⁰ Bkz. Roberson, 30; Benlisoy-Macar, 11.

³¹ Ware, 148.

³² Zernov, *The Russians...*, 168.

³³ Bkz. Roberson, 30; Benlisoy-Macar, 12.

³⁴ Bkz. Zernov, *The Russians...*, 161-162.

kararlarını bağlayıcı kabul etmektedir. Günlük, haftalık ve yıllık ibadetlerde yine diğer Ortodoks dünyasının sahip olduğu uygulamaları gerçekleştirmektedir. Pazar ayinlerinde ve diğer önemli günlerde Evharistiya ayini için bir araya gelinmekte, kutsal kitaptan parçalar, ilahi şeklinde söylenen mezmurlar okunmakta, İsa'nın çekmiş olduğu sıkıntılar anımsanmakta ve onlar tekrar yaşatılmaya çalışılmaktadır.³⁵

Bizans İmparatorluğunun ortadan kalkmasıyla İstanbul Patrikliğinin önemi azalmış ve Moskova Patrikliği her türlü kilise organizasyonunda bağımsız hale gelmiştir. Moskova'nın Patrik seçiminden en alt derecedeki papaz atamasına kadar olan teşkilat içerisindeki organizasyonları kendi Sen Sinod'u tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte yeni yapılan bütün bu değişikliklerde yine temel kilise olarak Bizans Kilisesinin, yani İstanbul Patrikliğinin yapısı örnek alınmıştır.³⁶ Moskova Patrikliği, sivil mahkemelerin dışında kendi iç teşkilatındaki hukuki konularda, papazların atanması ile ilgili problemler, aforoz etme ve af gibi meselelerde kendi kilise kurumlarının aldığı kararlarla çözüme gitmiştir. Moskova Kilisesinin kullanmış olduğu bu metot, geçmiş dönemlerde örnek olarak alınan Bizans Kilisesi tarafından da kullanılmıştır.³⁷

Moskova Patrikliğinin merkezini oluşturduğu Rus Kilisesi, kilise-devlet ilişkisi bakımından kuruluşundan itibaren farklı boyutlarda bir seyir takip etmiştir. İlk kuruluş dönemlerinde Bizans modeli ile sürdürülen bu ilişkiler zamanla sürtüşmelere yol açmış olsa da komünist dönemdeki gibi tamamen yok olma tehlikesi ile karşılaşmamıştır. 1917'deki Komünist Devrimi ile birlikte Rus Kilisesinin devlet ile olan ilişkileri var olma savaşıyla kendini göstermiştir. Bu dönemle başlayan kilise-devlet ilişkileri beş tarihsel dilimde toplanmıştır.³⁸

---

³⁵ Bkz. Zernov, *The Russians...*, 15.

³⁶ Bkz. John Fennell, *A History of The Russian Church to 1448*, New York 1995, 45-47.

³⁷ Bkz. Fennell, 58.

³⁸ Ware, 149.

1. 1917-1925 tarihleri arasında Moskova Patriği Tikhon'un, kilisenin sahip olduğu bir takım özgürlükleri koruma gayretini sürdürdüğü dönemdir. Patrik Tikhon, yeni kurulan komünist sisteme ve ateist bir yapılmaya karşı mücadele vermiş, sistemi kuranları İsa'nın düşmanları olarak isimlendirmiştir.³⁹

2. 1925-1943 döneminde Patrik Sergius'un komünist yönetim ile yaptığı mücadelelerin belirlemiş olduğu ilişkilerdir.⁴⁰

3. 1943-1959 yılları arasında Stalin'in II. Dünya Savaşının da etkisiyle kilise-devlet ilişkilerinde, kilisenin lehine olarak gösterdiği gelişmeler. Bu dönemde Stalin, Rus Kilisesinin yeniden canlanmasına ve bir takım ibadetlerin topluca yapılmasına izin vermiştir. Kilise, bu dönemde biraz da olsa rahat bir nefes alma imkanına kavuşmuştur.⁴¹

4. 1959-1964 döneminde Kuruşev ile başlayan eskiye dönüş çalışmaları görülmüştür. İhtilalin ilk zamanlarındaki gibi komünist yönetim yeniden kiliseye baskı yapmaya başlamış ve yeni bir zulüm devri ortaya çıkmıştır.⁴²

5. 1964-1988 yılları arasında görülmeye başlayan Rus Kilisesi içerisindeki anlaşmazlıklar, kilise-devlet gerginliğine yeni bir problem daha getirmiştir. Kilise içerisindeki bu anlaşmazlıklar, kilisenin sisteme karşı daha güçlü bir tavır takınmasından dinsel tartışmalara kadar uzanmaktadır.⁴³

Rus Kilisesinin 1917 Bolşevik devrimi ile birlikte kilise-devlet ilişkileri günümüze kadar bu şekilde devam etmiştir.

3) İskenderiye Patrikliği

İskenderiye Kilisesi, Aziz Markos tarafından M.S. 62 yılında kurulmuş, Patriklik mertebesine ise I. İznik Konsilinde getirilmiştir. 451 Kadıköy Konsiline

---

³⁹ Ware, 149.

⁴⁰ Bkz. Ware, 151-155.

⁴¹ Bkz. Ware, 155-156.

⁴² Ware, 156-157.

⁴³ Ware, 157-160.

kadar Mısır'daki Hıristiyan topluluğun kilisesi olarak kabul edilen Patriklik, bu konsil kararına itiraz eden kitlelerin ayrı kiliselerini kurmasıyla bölünme süreci geçirmiştir.⁴⁴

Ortodoks Kiliseler arasındaki hiyerarşik yapıda ikinci sırayı İskenderiye Patrikliği almaktadır. Bu hiyerarşik sıralama, I. İstanbul ve Kadıköy Konsilleri öncesi Roma'dan sonra bütün Hıristiyan Kiliseleri arasında ikinci konumda bulunan bir sıralama şeklinde olmuştur. Bu durum, Kadıköy Konsili ile birlikte Bizans İmparatoru tarafından bozulmuş, İstanbul'un başkent olmasından dolayı üçüncü sıraya konulmuştur. İmparatorun konsil kararıyla yapmış olduğu bu değişiklik, konsil eşnasında İskenderiye Kilisesini temsil eden piskoposlar tarafından kerhen kabul edilmişse de, bu duruma izin veren Patrik hiçbir zaman affedilmemiştir. İstanbul Patrikliğinin ikinci sıraya getirilmesiyle amaçlanan şeylerden biri, İstanbul Kilisesine Apostoliklik ünvanının kazandırılmasıdır.⁴⁵

İslam fetihleriyle birlikte İskenderiye Patrikliğinin bulunduğu Mısır bölgesindeki Hıristiyan nüfusun azalması, onu küçük toplulukların kilisesi haline getirmiş, fakat bu olumsuz durum karşısında Patriklik tarihi ve dini misyonundan hiçbir şey kaybetmemiştir. Yakın dönemle birlikte Ortodoks nüfusun ve göçlerin artmasıyla, diğer Afrika ülkelerindeki metropolitliklerin faaliyete geçmesi, İskenderiye Patrikliğine eski canlılığını kazandırmaya başlamıştır. İskenderiye'ye bağlı kiliseler, Kenya, Tanzanya, Güney Afrika, Libya ve Zaire Kiliseleridir. Buna göre İskenderiye, tüm Afrika'nın Ortodoks Patrikliğini temsil etmektedir.⁴⁶ Bunun yanında Afrika'da İskenderiye Patrikliğine bağlı olmayan milli Ortodoks Kiliseleri de bulunmaktadır.

İskenderiye Patrikliği, teşkilatlanma ve hiyerarşik yapısında Grek unsurlarını barındırmaktadır. Bu tür bir yapılanmanın ortaya çıkmasının sebepleri arasında, uzun yıllar İskenderiye'nin ve Mısır'ın Grek kültürünün etkisinde kalması, kilise-

---

⁴⁴ Roberson, 23; Ware, 133.

⁴⁵ Bkz. Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi I*, İstanbul 1987, 33-39.

⁴⁶ Roberson, 24; Ware, 133.

nin küçük bir topluluğa hitap edecek kadar az nüfusa sahip olması görülmektedir.⁴⁷ Ortodoks Kilisesi otoritelerine göre, İskenderiye Patriklığının İslam coğrafyası içerisinde yer alması, onun diğer Ortadoğu'daki Ortodoks Kiliseler gibi fazla gelişim gösterememesinin temel nedeni sayılmıştır.⁴⁸

Günümüzde İskenderiye Patriklığının başında bulunan piskopos "Papa" ünvanını taşımaktadır. Bu ünvan Ortodoks Patriklikler ve Kiliseler içerisinde yalnızca İskenderiye Patriğine verilmiştir. Patriğin diğer ünvanları arasında "On Üçüncü Havari", "Çobanların Çobanı", "Kainatın Hakimi" gibi sıfatlar bulunmaktadır. Bu papa, patrik bugün, İskenderiye ve tüm Afrika Patriği ve Papası olma özelliği taşımaktadır.⁴⁹

4) Antakya Patriklığı

Antakya Kilisesi, Aziz Petrus tarafından M.S. 37 yılında kurulmuştur. Patriklik ünvanını İskenderiye Kilisesi gibi I. İznik Konsilinde almıştır. Antakya, Kudüs'ten sonra kurulan ikinci kilise olmasının yanında "Hıristiyan" adının da ilk kullanıldığı yer olarak kabul edilmektedir. İlk dönem Hıristiyanlığının her türlü aşamasında önemli bir konuma sahip olan Antakya Kilisesi, kuruluş olarak Apostolik bir kilisedir.⁵⁰

Günümüz Hıristiyan inancının doğuşunda ve gelişmesindeki tarihsel olaylarda Antakya'nın özel bir yeri bulunmaktadır. Pavlus'un, Yahudi asıllı Hıristiyanlığı evrensel bir din haline getiren düşünceleri burada kendini göstermiş ve ilk taraftarlarını burada kazanmıştır. Hıristiyanlığın ilk kilisesi Kudüs, sadece Yahudi asıllı olan inananları barındırırken, Antakya her ırk ve cinsten insanı toplamıştır.⁵¹ Hıristiyanlığın Kudüs dışına çıkmasından sonra Antakya, Hıristiyan misyonunun merkezi haline gelerek, havari Barnabas ve Pavlus tarafından teşkilatlandırılmaya

---

⁴⁷ Herbert Waddams, *Meeting the Orthodox Churches*, London 1964, 78.

⁴⁸ Bkz. Meyendorff, *The Orthodox*, 17.

⁴⁹ Ware, 133.

⁵⁰ El-Hassan Bin Talal, *Christianity in the Arab World*, London 1998, 32.

⁵¹ Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, 33.

yönelmiştir. Antakya Kilisesi, ilk dönem Hıristiyanlığında uzun bir süre Hıristiyanlığın yayılması için bir merkez olarak kullanılmıştır.⁵²

Kadıköy Konsili ile birlikte Doğu Hıristiyan dünyasındaki ayrılıklar Antakya Kilisesini de etkilemiş ve bu konsil kararlarını tanımayan gruplar ortaya çıkmıştır. Hıristiyan Kiliselerinin hiyerarşik sıralamasında Antakya Kilisesi, İskenderiye'den sonra gelmektedir. Apostolik bir kilise olan Antakya Kilisesinin ortaçağda İslam fetihleri sonucu müslümanların eline geçmesi, Patrikliğin Suriye'ye taşınmasına yol açmıştır.⁵³ Antakya Kilisesini müslüman fetihlerinden daha çok etkileyen bir başka olay, Antakya Patrikliğinin Haçlı seferleri sırasında Latinlerin eline geçmesi ve burada bir Latin Antakya Kilisesinin kurulmuş olmasıdır. Bu dönemde, Antakya Ortodoks Patriklği sürgünde bulunmuş ve yaşanan olumsuz şartlar karşısında varlığını devam ettirmeye çalışmıştır.⁵⁴

Patrikliğin Antakya'dan taşınmasından sonra 1724'den 1899'a kadar, İstanbul Patrikhanesinin sahip olduğu öncelikler sayesinde, Antakya Patrikliğinin Patrik ve metropolitlik makamları Rumlar tarafından doldurulmuştur. Rusya'nın Ortodoks dünyasında hakim olmasıyla birlikte, Araplar arasından da Patrik seçilmesi kabul edilmiş, din adamları yetiştirilmek amacıyla çeşitli teşkilatlar kurulmaya başlamıştır.⁵⁵ Günümüzde Ortodoks Patriklikler içerisinde Arap kökenli Patriğe sahip tek kilise Antakya Patriklğidir.⁵⁶

Antakya patriklği bugün Patrik IV. İgnatios başkanlığında on dört üyeden oluşan Sen Sinod tarafından yönetilmektedir. Resmi ünvanı "Büyük Şehr-i Tanrı Antakya, Suriye, Arabistan, Kilikya, İviryä, Mezopotamya ve tüm Anadolu Patriklği"dir.⁵⁷ Günümüzde Antakya Patriklğine bağlı olan metropolitlikler şunlardır:

---

⁵² Bkz. Çelik, *Süryani Kilisesi*, 34-42.

⁵³ Steven Runciman, "The Greek Church and the Peoples of Eastern Europe", *TCW*, Edt. Geoffrey Barraclough, New York 1981, 117.

⁵⁴ Roberson, 25.

⁵⁵ Benlisoy-Macar, 10.

⁵⁶ Waddams, 79.

⁵⁷ Benlisoy-Macar, 10.

Suriye Metropolitliği: Şam, Halep, Süveyde, Humus, Hama ve Lazkiye
Lübnan Metropolitliği: Beyrut, Brumana, Sayda, Tripoli, Merjayun ve Halba
Türkiye'de; Diyarbakır, Erzurum, Tarsus ve Adana
Irak Metropolitliği: Kuveyt ve İran'dan sorumlu Bağdat ve Kuveyt
Amerika Metropolitliği: Sao Paulo, Kuzey Amerika ve Buenos Aires⁵⁸

5) Kudüs Patrikliği

İlk Hristiyan toplumunun oluştuğu yer olan Kudüs Kilisesi, Aziz İakovos tarafından M.S. 55 yılında kurulmuştur. Kadıköy Konsilinde İmparator, ekümenik Patrikliklerin statüsünü sarsmak amacıyla Kudüs Kilisesini patriklik statüsüne çıkarmıştır. Böylece Hristiyan Kiliseleri içerisinde patriklik sayısı beşe çıkmıştır. Kudüs Kilisesi bu hiyerarşik sıralamada en son sıra olan beşinci sırayı almıştır. Apostolik bir kilise olan Kudüs Kilisesi, İstanbul Patrikliği gibi Bizans İmparatorunun siyasi baskısıyla patriklik statüsü kazanmış ve ekümenik kilise haline getirilmiştir.⁵⁹

İlk dönem Hristiyan literatüründe merkezi rol oynayan Kudüs Kilisesi, Hristiyanlığın Kudüs dışına çıkmasıyla birinci konumdaki yerini önce Antakya'ya daha sonraları ise Roma ve İstanbul'a kaptırmıştır. İslam fütuhatının yayılması ile birlikte Müslüman idarelerinin eline geçen Kudüs, Haçlı seferleri sırasında Hristiyan latinlerin eline geçmiş ve burada Kudüs Katolik Kilisesi kurulmuştur. Latin Kilisesinin kurulmasıyla Kudüs Ortodoks Kilisesi faaliyetlerini şehrin dışında küçük bir birimde devam ettirmiştir. Kudüs'ün tekrar İslam devletlerinin yönetimine geçmesinden itibaren uzun bir süre Osmanlı Türk idaresi tarafından yönetilmiştir.⁶⁰

Kudüs Kilisesi içerisinde Arap Ortodoks unsurlarının ağırlık kazanmasıyla birlikte Grek din adamlarının yanında Araplara da yer verilmiş ve karma bir meclis

---

⁵⁸ Benlisoy-Macar, 10.

⁵⁹ Bkz. Çelik, *Fener Patrikhanesinin...*, 32.

⁶⁰ Bkz. Roberson, 27-28.

oluşturulmuştur. Bununla birlikte, bu döneme kadar etkin bir güce sahip olan Grek kökenli yüksek rütbeli din adamları ile Arap kökenli din adamları arasında piskoposluk seçimleri sırasında gerginlik yaşanmaya başlanmıştır. Kilise bünyesindeki bu kavganın önlenmesi amacıyla Arap Ortodoks din adamlarından da piskoposluk payesi verilenler olmuştur.⁶¹

Günümüz Kudüs Patrikliğinin resmi ünvanı “Kutsal Şehir Kudüs ve Tüm Filistin, Suriye, Arabistan, Ürdün Nehri’nin öbür yanı, Kanaa ve Kutsal Sion Patrikliği”dir. Günümüzde Patrik Diodoros’un bulunduğu Kudüs Patrikliği, Diodoros’un başkanlığında dört başpiskopos ve sekiz metropolitlikten oluşmaktadır. Patrikliği yetki alanında Filistin, İsrail, Ürdün ve Sina Yarımadasıyla İstanbul’daki bir metropolitlik bulunmaktadır.⁶²

KAYNAKÇA

- Atalay, Bülent, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul 2001.
- Aydın, Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ankara 1995.
- Benlisoy, Yorgo-Macar, Elçin, *Fener Patrikhanesi*, Ankara 1996.
- Bulgakov, Sergius, *The Orthodox Church*, London 1935.
- Cavarnos, Constantine, *Orthodox Christian Terminology*, Massachusetts 1994.
- Çelik, Mehmet, *Süryani Kilisesi Tarihi*, İstanbul 1987.
- Çelik, Mehmet, *Fener Patrikhanesinin Ökumeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453)*, İzmir 2000.
- Fennell, John, *A History of the Russian Church to 1448*, New York 1995.
- Harman, Ömer Faruk, “Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlık”, *Dinler Tarihi Araştırmaları III*, Ankara 2002.

---

⁶¹ Bkz. Roberson, 28.

⁶² Roberson, 28; Benlisoy-Macar, 11.

- Hierothes, Nefpaktos, *The Mind of the Orthodox Church*, (Translated by Esther Williams), Hellas 1998.
- Hromadka, Joseph, "Doğu Ortodoksluğu", Çev. Günay Tümer, *AÜİFD*, Ankara 1969, C: XVII.
- Meyendorff, John, *The Orthodox*, New York 1966.
- Papadopoulos, Theodore, *Studies and Documents Relating to the History of the Greek Church and People Under Turkish Domination*, Bruselles 1990.
- Roberson, Ronald, *The Eastern Christian Churches*, Roma 1990.
- Runciman, Steven, *The Great Church in Captivity A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*, Cambridge 1992.
- Runcimann, Steven, "The Greek Church and the Peoples of Eastern Europe", *The Christian World*, Edt. by. Geoffrey Barraclough, New York 1981.
- Sofuoğlu, Adnan, *Fener Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul 1996.
- Şahin, Süreyya, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul 1996.
- Talal, El-Hassan, *Christianity in the Arab World*, London 1998.
- Waddams, Herbert, *Meeting the Orthodox Churches*, London 1964.
- Ware, Timothy, *The Orthodox Church*, London 1964.
- Ware, Timothy, *Eustrations Argenti: A Study of the Greek Church Under Turkish Rule*, Oxford 1964.
- Yıldırım, Münir, *Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2003.
- Zernov, Nicolas, *The Church of Eastern Christians*, London 1942.
- Zernov, Nicolas, *The Russians and Their Church*, New York 1978.